

Osmanlı Kılıçları

Şinasi ACAR

(Y.Müh. İTÜ)

Kılıç ve Sosyal Yaşam

Kılıç sözcüğü Türkçe'dir; kılıncı olarak da yazılır ve söylenir. Osmanlı Türkçesi'nde Arapça "seyf" ile Farsça "tîg" ve "şemşîr" sözcükleri de kullanılır. Kılıç, Seyfî (kılıçlı, kılıç gibi), Seyfullah (Allah'ın kılıcı) ve Seyfeddin (Dinin kılıcı) sözcükleri Türkçe'de erkek adı olarak kullanılmıştır. Türkçe'de kılıca ilişkin pek çok atasözü vardır.⁽¹⁾

Kılıç yatağan, pala (gaddâre), meç, hançer, kama ve bıçak (varsak) türünden kesici silahların en büyüğüdür. Genellikle belde, belden aşağı sarkıtılarak taşınır. Kılıç takılan kayış kemere "kılıç bağı" denir.

Türkler yüzyıllar boyunca uzun menzilli silah olarak ok, kısa menzilli silah olarak kılıca itibar etmişlerdir. Babur Şah "Vekayi" (Olaylar) adlı anı kitabında bunun nedenini şöyle açıklar: "*Küçük Han dayım garip tavırlı bir adamdı. Kılıcına çok hâkim ve cesurdu. Silahlardan en ziyade kılıca itibar ederdi. 'Dilli topuz, topuz, küçük topuz, aybalta' (2) ve baltadan biri isabet ederse, ancak bir yere tesir eder; eğer kılıç isabet ederse, baştan ayağa kadar keser' derdi. Keskin kılıcını hiçbir zaman yanından ayırmazdı; ya belinde yahut elinde taşırdı' (3).*

Gerçekten de yaralayıcı silahların en kesicisi kılıçtır. Hem yaya olarak hem at üstünde kullanılır. Ateşli silahların olmadığı dönemlerde –yakın dövüş için– savaşçıların en sadık ve vazgeçilmez dostu olmuştur. Türk kavimleri arasında kılıcın herhangi bir savaş aracından çok daha önemli bir yeri vardır. Kutsal sayıldığı için –şamanist dönemden kalma bir gelenekle– ant içme törenlerinde kılıç kullanılmış, kılıç üzerine yemin edilmiştir. Dede Korkud hikâyelerinde öykü kahramanları şu işi yapmazsam "*Kılıcıma doğranayım ...*" diye ant içerler. Fâtih Sultan Mehmed (1451-1481) Galata Hıristiyanlarına verdiği bir ahitnâmede kutsal saydığı kimi şeylerin yanında "*... kuşandığım kılıç aşkına yemin ederim ki ...*" diyerek kılıcı üstüne de ant içmektedir.. Hz. Muhammed de bir hadisinde "*El-cenne tahte zilâl-is süyûf*" (Cennet kılıçların gölgeleri altındadır) ve bir başka hadisinde "*Es-süyûf(u) miftâh-ül cenne*" (Kılıçlar cennetin anahtarıdır) buyurmuştur.

Türklerde kılıç aynı zamanda egemenlik simgesidir. Osmanlı padişahları tahta çıktıklarında, genel biat töreninden sonra, egemenlik göstergesi olarak –çoklukla 2-7 gün içinde– bir "kılıç alayı" yapılırdı⁽⁴⁾. Örneğin Fâtih, Akşemsetdin (1389-1459) eliyle kılıç kuşanmıştır. Yavuz Sultan Selim (1512-1520) döneminden başlayarak kılıç alayı İstanbul'da Eyüpsultan Türbesi'nde yapılmıştır. Padişahlara genellikle şeyhülislâmlar ve nakibüleşraflar kılıç kuşatırdı. Bu dinî ve askerî törende, padişahın arzusuna göre, saraydaki kutsal emânetler arasında bulunan kılıçlardan biri "*teberrüken*" (uğur sayarak) kuşanırdı. Eskilerde bu kılıç kuşanma töreni "*taklîd-i seyf*" veya "*takallüd-i şemşîr*" (kılıç takınma) olarak anılırdı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda cuma hutbesi için minbere çıkan hatibin kılıç kuşanması bir gelenektir ve bağımsızlık simgesi olarak yorumlanırdı.

Eski Türklerde birçok beye "Kılıç" adı verilmiş, böylece onların hanlıkları döneminde kılıç gibi kesip atan, keskin kararlı bir hakan olması dilenmiştir. Kılıç aynı zamanda bir şeref simgesidir. Hükümdarlar

birbirlerine ve başarılı komutanlarına kılıç hediye etmişler, dahası bu kılıcı onurlandırdıkları kişinin beline kimi zaman kendi elleriyle bağlamışlardır.

Günümüzde Bursa yöresine mal edilmiş "kılıç-kalkan oyunu"nun, geçmiş tarihimizde yüzyıllar boyunca kılıçla yapılan savaşların oyun biçiminde devamı olduğu kuşkusuzdur. Bu oyun Türk halk dansları içinde müziksiz oynanan tek oyundur. Yalnız erkekler tarafından karşılıklı iki sıra halinde oynanır. Ve Orhan Gazi'nin (1324-1360) Bursa'yı fetih savaşını temsil ettiği şeklinde yorumlanır.

Osmanlı kılıç sanayii, Osmanlı'da sayı olarak en çok kılıç kullanan zümre yeniçeriler olmakla, 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra giderek önemini yitirmiş; ordudaki yerini süngü almış, kişisel korunma aracı olarak da tabanca yeğlenir olmuştur.

Kılıç Eğitimi

İyi kılıç çalmak ⁽⁵⁾ çok çalışma, deneyim ve "idman" (antrenman) gerektiren bir iştir. Emîr Hâcib Âşık Timûr "Umde-tül Mülûk" (Hükümdarların Temel İlkeleri) adlı kitabında ⁽⁶⁾ "kılıç ta'lîmi"ne (öğrenimine, eğitimine) ilişkin şunları yazmaktadır:

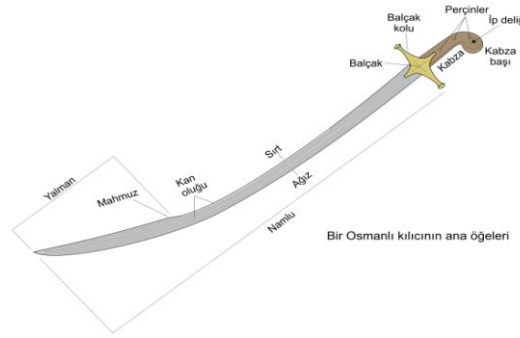
"Kılıçla vurmaya öğrenmek isteyen kişi, piyade (yaya) ise piyadenin boyunda, süvari (atlı) ise süvarinin yüksekliğinde bir kamışı toprağa sağlamca diker. Sonra bu kamış sağ tarafında kalacak şekilde, uzakça bir mesafeye gidip oradan atını dörtnala koşturur ve yaklaşınca kamışı kılıcıyla keser. Her defasında bir karış kesmek suretiyle kamışın boyu 1 arşın (75 cm) kalıncaya kadar bu hareketi tekrarlar. Kamışı kılıçla biçmekte tam bir ustalık kazanınca 5 tane ok alınır ve yine süvarinin sağına gelecek şekilde 10'ar arşın (7,50 m) aralıkla yere sağlamca dikilir. Süvari atını hızla koştururken bu okları yelelerinin birer parmak aşağısından düzgün olarak keser. Bu işte de tam bir beceri kazanınca, iki sıra halinde ve 10'ar arşın (7,50 m) arayla 10 tane ok dikilir. İki sıra arasından atı dörtnala koştururken oklar sağlı sollu biçilir".

Osmanlı'da kılıç eğitiminin bir yolu da "matrak oyunu"dur. Matrak, sol ele kalkan yerine küçük bir yastık, sağ ele kılıç yerine "matrak" olarak anılan –üstü post kaplanmış– kalın bir sopa alınarak yapılır. Karşı karşıya gelen iki oyuncu –her türlü olasılığı dikkate alarak– hamle yapar, geri çekilir, vuruşur ve birbirine çeşitli darbeler indirir. Kimi zaman özel "darb indirme" eğitimi de yapılır. Örneğin, derisi sertleşmiş ölü bir devenin ayağı bir vuruşta kesilir; üzerine 10-30 kat demir tel sarılmış ıslak keçeler bir vuruşta ikiye ayrılır veya bir koyunun başı tek vuruşta koparılır.

Türk kılıcı kullanan kişiyi yormaz, ama onu kullanmak büyük beceri ve bilgi ister. Büyük, ağır, iki ağızlı ve düz Batı kılıçlarında kol kuvveti ve darbe etkisi önem kazanırken, tek ağızlı, eğri ve hafif Doğu kılıçlarında dairesel bilek hareketi ön plana çıkar. Düz kılıcın etkisi isabet ettiği yerle sınırlıdır. Oysa eğri kılıç geri çekerken de etkili olur ve çok daha uzun kesik ve yaralar açar.

Osmanlı kılıçları narin olmakla birlikte, kullanımında meleke kazanmış birinin elinde namlusu kırılmaz, ağız körlenmez, vurduğu zırhı ve miğferi ikiye bölecek denli etkili olur. Osmanlı'yla yapılan süvari muharebelerinde ufak tefek yaralardan nâdiren söz edilmesi bu nedendir. Ancak, dikkatsizce kullanılırsa elbet kırılabilir. Yeniçerilere her şeyden önce eğri kılıç kullanmak öğretilirdi.

Kılıcın Ana Öğeleri

(Şekil – 1) Bir Osmanlı Kılıcının Ana Öğeleri

Kabza: Kılıcın kullanımı sırasında elle tutulan parçasıdır. Esasen Arapça "kabz" sözcüğü "elle tutma, kavrama" demektir. Düz kabzalar namlu doğrultusunda bulunur. Eğri kabzalar namlu doğrultusuyla bir açı oluşturacak şekilde eğridir. Yarım eğri kabzalarda ise alt kenar namlu doğrultusundadır, üst kenar namluyla açı oluşturacak şekilde eğridir. Eğri kabzalar, 13. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanır.

Namlunun kabza içinde kalan kısmına "kabza yolu" denir. Kabza buraya gümüş perçinlerle tutturulur. Kabzalar kesit olarak yuvarlak, oval, köşeleri yuvarlatılmış dikdörtgen biçiminde veya altı yada sekiz köşeli olur. Böylelikle elle tutulması daha rahat olur. Baş taraflarında, kabzanın elden kaymasına engel oluşturan, çıkıntılı veya topuz şeklinde yuvarlak "kabza başı" vardır. Az da olsa hayvan başı –özellikle ejder ağız– biçiminde olanlar da vardır. Kimi kabza başlarının ortasında kılıcı bileğe takmak veya bir yere asabilmek için bir "ip deliği" bulunur.

Kabzalar abanoz, sakızağacı ve sandalağacı gibi sert ağaçlardan, yeşim ve akik gibi yarı değerli taşlardan, fildişi, boynuz, kemik ve balıkdışı gibi hayvansal veya demir ve gümüş gibi madensel gereçlerden yapılır. 11 Rebi'ulevel 1139 (6.11.1726) tarihli bir mahkeme kararında, işlenen kılıçların kabzaları boyama ağaçtan yapılmayıp "abanoz ve sakız ve yenedünya ve sandal ağaçlarından ve balık ve fil dişinden olup kat'â [asla] boyalı kalp (hileli) ağaçtan işlenmemesi" i'lâm olunmaktadır ⁽⁷⁾. Ağaçtan yapılan kabzaların kimilerinin üzeri ince deriyle kaplanır. Tahta kabzalar zamanla çürüdüğünden, kimi kılıçlar, kabzaları yenisiyle değiştirilmiş olarak günümüze ulaşabilmiştir. Kabza, kılıcın en çok süslenen bölümüdür. Zümrüt, yakut, elmas gibi değerli taşlarla bezenmişleri "murassa" olarak anılır.

Eski kayıtlarda "yarma abanoz kabza, yarma balıkdışı kabza, yeşim yarma tûtî (papağan) burnu kabza, tûtî burnu balıkdışı kabza, yarma yeşim Kürdî kabza, Süleymânî kabza, badem som (balıkdışı) kabza", –beyaz veya siyah– kemik kabza, eblak (alaca) boynuz kabza, gümüş sarma kabza, güderi sarılmış kabza gibi ayırt edici adlara rastlanmaktadır.

Sultan 1. Mahmud (1730-1754) döneminde Enderûn'da ⁽⁸⁾ yetişmiş Dilsiz Ali adlı ustanın, balıkdışı ve fildişinden yaptığı kılıç ve pala kabzalarının pek beğenildiği ve işlerine "Dilsizkârî" dendiği bilinmektedir.

Balçak: Kabzanın namluyla birleştiği yerde yer alan ve kılıç tutan eli hasmın kılıç darbesinden koruyan bir siperliktir. Haç biçimindeki balçakların namlu doğrultusuna dik uzun çıkıntılarını "kabza kolu" denir. Kolları düz olan (15. yüzyıl üslûbu), kolları düz ve kol başları yuvarlak olan (16. ve 17. yüzyıl üslûbu) ve kolları namluya doğru kıvrık olan (18. ve 19. yüzyıl üslûbu) balçaklar vardır. Nâdir de olsa kollarından biri aşağı, biri yukarı bakan balçaklara da rastlanır. Namlu doğrultusundaki iki kısa çıkıntısından biri kabzaya,

öteki kının ağızlığına geçecek biçimde yapılmıştır. Balçaklar genelde demirden yapılır; kimilerinin üzeri altın kakma desenlerle süslenir ki bunlara "zer-nişânî" denir.

Namlu: Kılıcın bedeni, ilk yapıldığı zamana ait ana gövdesidir. Kılıcın birçok bölümü zaman içinde değiştirilebildiği halde, namlusu hiçbir zaman atılmaz. Namlu kesme ve delme işlevini yerine getirir. Bu bölüme "taban", "demren" ve "timur" (demir) dendiği de olur.

Namlu biçimine göre kılıçlar "düz kılıç", "eğri kılıç", "burmalı kılıç" ve "çatallı kılıç" gibi adlar alır.

- Düz kılıçlar çoklukla "çift ağızlı" olur; namluları doğrusaldır. Osmanlı kılıçları arasında düz kılıç pek azdır.

- Eğri kılıçların, İranlıların "şemşîr" (arслан tırnağı) adını verdikleri ⁽⁹⁾ türü "tek ağızlı" olur. Bu kılıçlarda namlu –eğri bölümün başlangıcından itibaren– uca doğru giderek inceler.

- Orta Asya kökenli Türk eğri kılıçları tek ağızlı olmakla birlikte, namlu sırtının kılıç ucundan itibaren yaklaşık üçte birlik bölümü de "kılağılı"dır (kılı kesecek kadar keskin). Bu iki ağızlı bölümün başladığı noktaya "mahmuz" denir ki namlunun en geniş yeri çoğu kez burasıdır. Mahmuzdan hemen önce eni biraz azalan namlu, balçağa kadar aynı genişliği korur. Bu noktadan itibaren –ters yönde– uca yaklaştıkça sivrileşir. Hamle yaparken ve geri çekerken kılıcın iki tarafının da keskin olması tahrip gücünü artırır. Sırtın uç bölümünün keskin olması –kılıcı çevirmeden– ufak bir bilek hareketiyle sonuç almayı mümkün kılar. Üstelik içbükey ağız, geri çekerken kılıcın gittikçe daha derine dalmasına neden olur. Hem beklenmedik bir hızla uygulanabilmesi hem de rakip tarafından öngörülmesindeki güçlük nedeniyle, bu "ters kesme" hamlesi önemli bir saldırı üstünlüğü sağlamaktadır. At üstünde yapılan dövüşlerde yalnızca süvari değil, onun atı da hedef alınır.

Namlu boyunca uzanan yivlere "kan oluşu" denir. Namlu üzerinde kimi zaman bir, kimileyin iki kan oluşu bulunur; ancak kan oluşu olmayanları da vardır. Kanın sızması için açılan kan olukları, kılıcın ağırlığını da azaltır. Türk kılıcı 16. yüzyıl başlarında estetik ve performans olarak en yüksek düzeye ulaşmıştır.

- Burmalı kılıçların namluları yılankavîdir. Bu kılıçlar "yıldırım ağızlı" diye de anılmaktadır. Bu yılankavî namlu düz veya eğri olabilir.

- Çatallı kılıçların namluları, eğriliğin başladığı noktadan itibaren (kılıç boyunun yaklaşık üçte birlik bölümünde) iki gövdeli olur ⁽¹⁰⁾. Bu kılıçların namluları tek ağızlıdır. Hz. Ali'nin kılıcı "Zülfikaar" bu türdendir. "*Lâ feta illâ Ali, lâ seyfe illâ Zülfikaar*" (Ali'den başka yiğit, Zülfikaar'dan başka kılıç yoktur) denilmiştir. Çatal uçlu kılıçların pratikte etkili bir silah olmadığı, ancak bu İslâmî inancı sürdürmek amacıyla yapıldığı söylenebilir.

Kılıç savaşında "saplama", göğüs göğüse mücadelenin temel hamlesi değildir. Çünkü doğrudan yaşamsal bir organı hedefleyen hamle sırasında karşı darbe alma riski artar. Esas amaç, rakibi karşı darbe almadan etkisizleştirmektir. Rakibin kol ve bacaklarını hedef alan "kesme" ve "yarma" hamlelerinin üstünlüğü burada ortaya çıkar. Eğri namlular, bu gereksinme sonucu daha iyi kesme sağlamak amacıyla geliştirilmiştir. Eğri kılıcın hedefe belirli bir açıyla vurması, kılıcın kesme etkinliğini artırmaktadır.

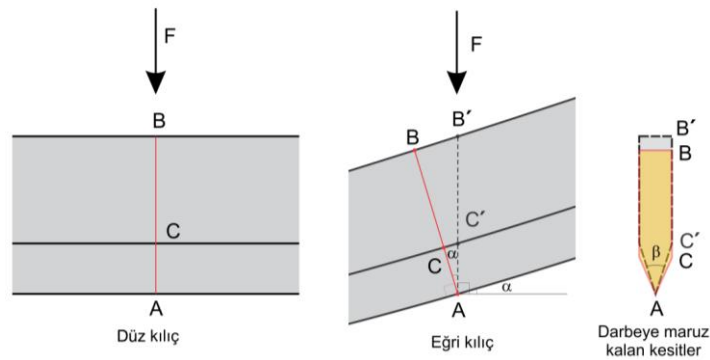
Namlunun iki yanının ağız yönünde yaptığı açılı "kama açısı" olarak tanımlanır. Kama açısı küçüldükçe, namlunun hedefteki ilerleyişi kolaylaşacağından, kılıcın kesme kabiliyeti ⁽¹¹⁾ artar ve namlusu daha hafif olur ⁽¹²⁾. Ama, bu daha ince bir namlu anlamına geldiğinden, kılıcın dayanıklılığı azalır. Demek ki kılıç üretiminde, namlunun kesiciliği (inceliği) ile dayanıklılığı arasında bir denge kurulması söz konusudur. İşte eğri kılıç bu dengenin oluşumunda incelik lehine avantaj sağlar. Çarpma noktasında hedefe yönelik açısını küçülttüğünden, aynı kesme etkinliğini sağlayan düz namlulu bir kılıca göre daha ince yapılması olanaklı hâle gelir. Ayrıca, eğri namlu çarpma ânından sonra da hareketini sürdürür, dolayısıyla daha uzun ve daha derin yaralar açar.

Namlu üzerindeki altın kakma süslemelerde "Âyet-ül Kürsî" gibi, "İnnâ fetahnâ leke feth(an) mubîn(an)" (Muhakkak ki sana apaçık bir zafer sağladık) ve "Nasr(un) min Allah ve feth(un) karîb" (Allah katından bize yardım ve yakın bir zafer vardır) gibi kimi kısa âyetler, kimi hadis ve dualar, kelime-i tevhid, Dört Halife'nin adları, besmele, "Ashâb-ı Kehf" (Yedi Uyurlar) adları, Mühr-i Süleyman ve Beduh⁽¹³⁾ gibi çeşitli tılsım simgeleri, sahibinin yaşam felsefesini yansıtan kimi mısra ve beyitler⁽¹⁴⁾ ve stilize bitki desenlerine rastlanır. Kimilerinde kılıcı yapan ustanın adı ve damgası ile kılıç sahibine ait isim ve monogramlar da yer alır. Bu yazıların usta bir hattata yazdırılmasına özen gösterilir. Kabza ve kın süslemelerinde nakkaş ve kuyumculardan destek alınır.

Günümüze ulaşabilen ilk Osmanlı kılıçları Fâtih (1451-1481) dönemine aittir. Topkapı Sarayı Müzesi ve Askerî Müze'de bulunan daha eskiye ait kılıçlar, çeşitli uluslara ait İslâm kılıçlarıdır. "Süyûf-i mübâreke" (Kutsal kılıçlar) olarak anılan Hz. Muhammed ve Dört Halife döneminden intikal eden kılıçların otantik olduğu konusu kuşkuludur. Emevî, Abbâsî, Eyyûbî, Memlûkî, Kuzey Afrika ve İran kılıçları, dönemlerinin en zengin koleksiyonlarını oluştururlar.

Fâtih döneminde ileri düzeyde biçimlenmiş olan Osmanlı kılıç formunun 16. yüzyılda esas formunu bulduğu ve bunun 18. yüzyıl sonlarına değin sürdüğü görülür. 19. yüzyıl yapımı kılıçlarda az da olsa Avrupa etkisi görülmektedir. Bu etki –bezemelerde olduğu kadar– kabza, balçak ve namlu biçimlerinde de kendini göstermektedir.

Eğri Namlunun Matematiği

(Şekil 2A, 2B, 2C)

Şekildeki düz kılıcın, kesit ölçüleri değiştirilmeksizin eğri kılıç haline getirildiğini varsayalım. Düz kılıç A noktasında, eğri kılıç da yine A noktasında bulunan bir noktaya düşey doğrultuda bir F kuvvetiyle vurulmuş olsun. Anlatım kolaylığı açısından düz kılıç kesitinin BC boyunca dikdörtgen, AC boyunca da ona oturan bir üçgen olduğunu kabul edelim. Düz kılıcın darbeye maruz kalan kesiti şekildeki sarı renkli alandır. Eğri kılıçta ise darbeye maruz kalan kesit ACB doğrultusunda oluşmakta ve sağdaki şekilde kesik çizgilerle gösterilen alana dönüşmektedir. Matematiksel olarak eğri kılıcın A darbe noktasındaki eğim açısı $\alpha = \angle BAB'$ açısıdır. ABB' üçgeninin BBA açısının dik açı olduğu kabul edilebilir. Bu takdirde $AC = AC' \cos \alpha$ ve $AB = AB' \cos \alpha$ eşitlikleri yazılabilir. Örneğin $\alpha = 30^\circ$ için $AC = 1,155 AC'$ ve $AB = 1,155 AB'$ olur. Namlu kalınlığı değişmediği için kesit alanının da bu oranda arttığı kabul edilebilir. Sonuç olarak aynı kesitteki eğri kılıcın, aynı darbe kuvveti için kesit alanı % 15,5 büyümekte, ama β kama açısı aynı oranda küçülmektedir.

Tabii arzu edilen, namlu boyunca dayanıklılığın aynı kalmasıdır. Bu nedenle eğimin başladığı noktadan itibaren –daha az kesit yeterli olduğu için– namlu giderek inceltilmektedir. Bunun sonucu olarak da

1. Aynı etkinliğe sahip daha hafif bir namlu gerçekleştirilmekte,
2. Ağırlık merkezinin kabzaya yaklaşması sağlanmaktadır.

Daha hafif ve ağırlık merkezi ele daha yakın kılıç kullanmanın, kullananı daha az yoracağı kuşkusuzdur. Üstelik kama açısı küçüldüğü için kılıcın kesme kabiliyeti artmakta, bir başka deyişle aynı darbe gücüyle daha derin yaralar açması mümkün olabilmektedir.

Surnâme-i Hümayûn'da kılıççılar esnafı

Sultan 3. Murad (1574-1595) dönemine ait olup 1582'de yazıldığı tahmin edilen Surnâme içinde yer alan kılıççılar (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1344, varak 96a ve 177a). İçindeki 437 minyatür Nakkaş Osman tarafından yapılmıştır. "3. Murad Surnâmesi" olarak da anılan kitapta 3. Mehmed'in 40 gün süren sünnet düğünü betimlenir.

Kın Yapımı ve Kıncılar

Kın, kılıcın kullanılmadığı zamanlarda içinde korunduğu zarftır. Osmanlı Türkçesi'nde Arapça "gilâf" (kılıf) sözcüğü de kullanılır ⁽¹⁵⁾. Kılıcı dış etkilerden korur ve her kılıç daima kınında taşınır. Kınlar, kabzanın – balçak altında kalan– bitiş noktasından namlu ucuna kadar olan uzunlukta olur. Her kılıç için özel olarak ve genellikle gürgen ağacından yapılır. Evliya Çelebi (1611-1682) o dönemde İstanbul'daki kıncılar esnafının 300 dükkân ve 600 çalışandan oluştuğunu yazmıştır. Osmanlı Türkçesi'nde kın ustasına "niyâmger" (kın yapan) denir. Niyâmgerân (kıncılar) kılıç ustalarından ayrı, başka bir cemaat oluşturur; esnaf birlikleri ve atelyeleri ayrıdır. Kılıç tahtasının üzeri çoğu kez sahtiyan veya meşin deriyle ⁽¹⁶⁾, kimileyin –genellikle kırmızı veya mor renkli– kadife kumaş veya gümüşle kaplanır. Bu işleme "kın bağlamak" ⁽¹⁷⁾ denir. Önce kılıca "kıl oynatmaz" denilen tarzda bir tahta kılıf yapılır; üstüne sığır sağrısından bir deri kaplanır ve derinin iki ucu "sırım"la gerdirilerek ⁽¹⁸⁾ boydan boya gümüşten yassı bir şeritle birleştirilir. Günümüzde bu dikişi yapacak usta kalmamıştır. Kının ağızlık (kılıcın girdiği yer), çamurluk (pabuç da denilen kının uç kısmı), askı halkaları ile bilezikleri demir, pirinç veya gümüşten olur. Çok süslü, dahası "murassa" (değerli taşlarla bezeli) olanlarına da rastlanır. Eğri kılıçlarda kının ağızlık tarafının içbükey kenarı, kılıcın kolayca girebilmesi için, üst bileziğe kadar (yaklaşık 18-20 cm) yarık olarak yapılır. Kın kılıçla aynı döneme ait olmayıp –çürüdüğü için– daha yakın bir zamanda yapılmış olabilir. Kılıç kınından çıkarıldığında, kın belde asılı kalır.

Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan kimi kılıçların kınları üzerinde usta damgasına rastlanır. Bunlar arasında İbrahim Usta (19. yüzyıl), Zülfikar (Prizren, 19. yüzyıl), Tosun adları okunabilmektedir. Ayrıca Topkapı Sarayı Müzesi arşivindeki kayıtlarda 16. yüzyılda Muslihiddin (Mihalıç), Davud (Bosna), Ali (Bosna), Yahya-i Rum, Hasan (Bosna), Mehmed (Nemçe), Ali bin Mustafa, İskender (Bosna), Mustafa (Mihalıç), Mustafa Abdullah, Yusuf (Çerkes); 17. yüzyılda Yusuf Karagöz, Ali Mustafa, Mustafa Abdullah, Mehmed Abdullah (Bağdad), Keyvan Abdullah, Mustafa Mehmed, Mahmud Mehmed, Cafer Abdullah, Süleyman Abdullah, Yusuf Abdullah, Bâlî (Tolci), Kaasım Süleyman, Ali Abdullah, Bâlî Kurt, Ali Yusuf, Yusuf Mustafa,

Hızır Abdullah, Yani zimmî, Mehmed Abdullah, Recep Ahmed, Mustafa Kaasım, Bâlî Ahmed ve 18. yüzyılda El-hâc Mehmed veled-i İbrahim gibi usta adlarına rastlanmaktadır.

Topkapı Sarayı Müzesi'nden bir düz kılıç (TSM envanter no 21/134)

Mukaddes Emanetler arasında bulunan, ikinci halife "Ömer bin Hattab"ın (591-644) iki ağızlı kılıcı 97,5 cm uzunluğunda, düz ve kınırsız olarak 850 gram ağırlığındadır. Namlu genişliği orta bölümde 4,5 cm'dir. Uzunluğu 13,5 cm olan siyah deri kaplı, altın başlı kabza üzerinde –bolluk ve bereket simgesi olan– stilize edilmiş bir balık amblemi yer alır. Balçağı demirdendir. Siyah deri kaplı kının ağızlığı, çamurluğu ve bilezikleri altındadır.

Osmanlı padişahları tahta çıkışlarında yapılan kılıç alayı törenlerinde çoklukla Hz. Ömer'in kılıçlarından birini kuşanmışlardır.

Namlu Yapımı

Namlular "kılıç beyzesi" veya "kılıç yumurtası" ⁽¹⁹⁾ adı verilen ve çapı 5-8 cm, yüksekliği 8-12 cm olan çok kaliteli ve özel olarak hazırlanmış silindirik demir külçelerin tavlانیp (ısıtılıp) dövülerek uzatılmasıyla oluşturulur ⁽²⁰⁾. Bu külçeler, çeliklerinin kalitesi denenerek saptanmış yörelerden sağlanmaktadır. Topkapı Müzesi arşiv kayıtlarında "Karataban demirli, Karahorasan demirli, Eski İstanbul demirli, Diyarbakır demirli, Eski Şam demirli, Dimişki (Şam) demirli, Mısri demirli, Horasan demirli, Kırmânî ⁽²¹⁾ demirli, Acem demirli, Seyhânî demirli, Hindî demirli, Çintiyan ⁽²²⁾ demirli, Frengî demirli" kılıçlara rastlanmaktadır.

Evliya Çelebi (1611-1682) ünlü Seyahatnâme'sinde İstanbul'daki maden yataklarından söz ederken "Tophane kasabası ensesinde Galata Sarayı diye bilinen padişah sarayının altında 'Eski İstanbul' nâmiyle anılan bir demir madeni bulunduğu"ndan söz etmekte ve şunları yazmaktadır:

"Dünya üzerinde 'Eski İstanbul demiri' diye ün yapmıştır. Ayasofya'nın bütün demir ihtiyacı bu demir madeninden sağlanmıştır. Sultan Bâyezîd-i Velî zamanına dek buradan pek bol demir çıkartılmakta idi. Padişahın gelip gittikçe âb ü havâsından hoşlanıp buraya hastane, medrese ve daha sonra saray yaptırmasıyla maden kullanılmaz hâle gelmiştir.

Sultan 2.Osman (1618-1622) döneminde Kurşunlu Mahzen ⁽²³⁾ ile Top Kapısı arasında 'Dimişkihâne' (kılıçhane) işyeri vardı. Fâtih söz konusu madenden demir çıkartıp –kendisinin bina ettirdiği– bu dimişkihânede usta kılıççılara çeşitli tarz kılıçlar yaptırırdı. Sultan 4.Murad'ın (1623-1640) kılıçbaşısı Sağır Davud'un ustası Mustafa burada çalışırdı. Kale dışında, deniz kenarında büyük bir işyeri idi. Daha sonra Sultan İbrahim (1640-1648) döneminde Kara Mustafa Paşa'nın şehit edildiği yıl (1644) terk edildi"⁽²⁴⁾.

Kılıç üretilen yere dimişkihâne denilmesi, en iyi kılıçların Arapça adı Dimişki olan Şam'da yapılmasından ve bunların çok ünlü olmasından ileri gelmektedir.

Bir eğri kılıç

Safevî şemşirleri 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı'da görülmeye başlar. Yavuz Sultan Selim'in (1512-1520) İran seferi sonrasında Safevî şemşirleriyle Osmanlı kılıçları arasında –kısmî de olsa– karşılıklı bir etkileşim olduğundan söz edilebilir. Benzer şekilde Yavuz'un Mısır seferi sonrasında Osmanlı kılıçları Memlûkî kılıçlarından da bir ölçüde etkilenmiştir. Memlûk ve Türk kılıçlarında genellikle kan oluşu bulunduğu halde, Safevî şemşirlerinde kan oluşuna rastlanmaz.

Resimdeki kılıç 18. yüzyıl ürünü olup kınısız ağırlığı 750 gramdır. Namlu boyu 85 cm, kabza uzunluğu 12,5 cm, altın kakma desenlerle bezeli balçak boyu 12 cm ve kılıcın ağırlık merkezinin kabzaya olan uzaklığı 21 cm'dir. Düz kısımda genişliği 2,85 cm olan namlu, uca doğru giderek incelmektedir. Sirt kalınlığı düz kısımda 4 mm'dir. Kabzası boynuzdan yapılmıştır. Tek ağızlı ve oluksuz namlusunun yüzeyi menevişlidir. Kılıcın uç doğrultusu, ana doğrultusuyla yaklaşık 45 derece açı yapmaktadır. Siyah deri kaplı kının ağırlığı 480 gramdır; eni dıştan dışa 4,5 cm, boyu uçtan uca 88 cm'dir. Bilezikleri ve çamurluğu demirdendir.

Resimlerde kılıç kını içinde, kınıyla yan yana ve sırtı üzerinde dengede bulunurken görülüyor.

Döve döve şekillendirilen namlu demiri önce eğlenir, sonra çeşitli incelikte zımpara tozlarıyla zımparalanarak kaba parlatması yapılır. Daha sonra da üzerine bakır ve kurşundan yapılmış ve suyla ıslatılmış çok ince zımpara tozu dökülerek, döner çarkla ince parlatması yapılır.

Namlu üretiminde ikinci önemli husus, demirine su verilerek yapılan soğutma işlemidir. "Su verme", demirin soğutulması sırasında oluşan kristalleşmeye atfen kullanılan bir deyimdir. Demir bu işlemle çelikleşir. Kristalleşme olgusu kısmen demir cevherinin tipine, kısmen de çeliği ısıtmada kullanılan odun kömürü türüne bağlı görünmektedir. Çeliğe az su verilirse kılıç kolayca eğrilir ve keskinliğini koruyamaz. Çok su verilirse de kırılğan olur. Kılıçların özellikle uçtan itibaren iki karşılık kısmının çok keskin olması istenmektedir. Su verme reçeteleri (formülleri), kılıç ustalarının sırrıdır. Bu nedenle kayda geçirilmemiş, ustanın ölümüyle bilinmez hâle gelmiştir. Bununla birlikte Kemankeş Kara Mustafa Paşa (1592-1644) "*Kavsnâme*" (Yay kitabı) ⁽²⁵⁾ adlı eserinde bir su reçetesi vermektedir (Köşeli parantez içindeki ifadeler tarafımızca eklenmiştir):

"... Sana temrenlere ⁽²⁶⁾ yâhud kılıç yâhud bıçak[lara] su vermek için bir su [reçetesi] yazdım ki köhnî (eski) zamânında çıkarmışlar ve kimyâ gibi saklamışlar. Bu âna gelince ne bir kılıççıda var, ne bir temrencide vardır. Ben dahî duyurmaz idim, gayet gizlidir. Âşikâre eyledim [ki] beni hayır du'âdan unutmayasız. Kendim [de] tecrübe eyledim... [Aşağıdaki maddeleri bir kaptan iyice karıştırıp hamur ettikten sonra] şişeye koyup 40 gün [şişeyle] güneşte dursun. Sonra şişeyi âteş üzerine koyup [içindeki] inbik ile

ık (sıkı) saklayasın. 1 vukiyyesi (1 okka = değeriçün değer. Bir sert Dimişki demirde z... Ve her ne denli usûllü 'cebe'ye (zırh) ahâbe-i güzîn (Hz. Peygamber'in seçkin f (cilâcı [keskinliği koruyucu]) sudur. Her ek mukarrerdir (herhalde bana dua eder). dileşenleri şöyledir):

asıyla elde edilen koyu

Topkapı Sarayı Müzesi'nden bir eğri kılıç (TSM envanter no: 1/487)

Sultan 2. Osman'ın (1618-1622) düz gümüş balçaklı kılıcının namlusu eğri ve oluksuzdur. Siyah meşin kaplı kının ağızlık, bilezik ve çamurluğu gümüşten dir. 86 cm uzunluğundaki kılıcın boynuzdan yapılmış kabzası dönemine ait olmayıp daha sonra yenilenmiştir. Namlusu üzerinde madalyon içinde sülüs yazıyla Saf Sûresi'nin 13.âyetinden "Nasr(un) min Allah ve feth(un) karîb ve beşşir-il mûminîn yâ Muhammed" (Allah katından yardım ve yakın bir zafer vardır, Muhammed bunu inananlara müjdele) cümlesi ile kılıcın Genç Osman'a ait olduğunu anlatan, onu öven ve ona hayır duada bulunan altın kakma yazılar vardır.

Topkapı Sarayı Müzesi'nden bir burmalı kılıç (TSM envanter no: 1/93)

Sultan 2. Bâyezid'in (1481-1512) 106,5 cm uzunluğundaki kılıcının kabza başı ve balçağı altın kakma bitkisel desenlerle bezelidir. Kabza ve balçak tek parça demirden şekillendirilmiştir. Kabzası hafifçe eğimli ve yassıdır. 90 cm uzunluğundaki iki ağızlı namlunun kabzadan itibaren 12 cm'lik kısmı düz, sonrası yılankavîdir (yıldırım ağızlı). Dörtlü kan oluşu ağızlara paralel bir şekilde uca kadar uzanır. Namlunun düz kısmının bir yüzünde altın kakma yazıyla "Es-sultân-ül kâmil ve-l melik-ül âdil Bâyezid Han bin Mehmed Han, azze nasruhu" (Mehmed Han oğlu, adaletli ve yetkin padişah Bâyezid Han, zaferi şerefli olsun) cümlesi, öteki yüzünde madalyon içinde stilize bir besmele yazılıdır.

no: 1/215)

ünüdür. Düz ve iki ağızlı namlusunun ucu
yu 88 cm'dir. Kabza ve balçağı eksiktir.
Peygamber'in "Kılıçlar cennetin anahtarlarıdır"
'Ahmed el-Mısri işi) usta damgası vardır.

Topkapı Sarayı Müzesi'nden bir meç (TSM envanter no: 1/74)

Meçler uzun ve dar gövdeleriyle kesici olmaktan çok delici silahlardır. Hazine kayıtlarında "meç kılıcı" ve "şiş" olarak da geçer. Namluları ensizdir; tek veya çift ağızlı olabilir. Osmanlı kılıçları arasında sayıları çok azdır. Kanûnî'nin (1520-1566) meçi 72,5 cm uzunluğundadır. Uca doğru giderek sivrilen düz ve tek ağızlı namlusunun bir yüzünde boydan boya altın kakma zarif desenler, öbür yüzünde sülüs yazıyla Karahisârî (1469?-1556) hattı besmele, Talâk Sûresi'nin 2. âyetinin son bölümü ile 3. âyeti, Arapça bir dördlük ve uca doğru "Kostantıniyye'de (İstanbul) Hicrî 938'de (Milâdî 1531/32) Selim Han oğlu Süleyman Han için yapıldığı" yazılıdır. Yuvarlak kını ağaçtan yapılmış olup üzerine helezonî şekilde bir altın şerit sarılıdır. Silindirik kabzanın başı ve silindirik kının ağızlık ve çamurluğu altın üstüne lâl ve firûze taşlarla bezelidir.

Osmanlı Kılıç Ustaları ⁽²⁷⁾

Kılıç yapımı hayli emek ve ustalık isteyen zor bir sanat dalıdır. Evliya Çelebi'nin (1611-1682) ünlü Seyahatnâme'sinin İstanbul esnafını anlattığı birinci cildinde yazdığına göre, "Esnâf-ı kılıççıyân" (Kılıççılar esnafı) o dönemde 205 dükkân ve 1007 çalışandan oluşmakta ve işyerleri Mahmutpaşa Hamamı karşısında bulunmaktadır. Osmanlı Türkçesi'nde kılıç yapan ustaya "şemşîrger" de denir. Evliya "Pîrleri demir işlemede Hz. Davud'dur, ammâ Hz. Peygamber döneminde Hz. Esîr Hindî-i Seyyâf'dır" diyor ⁽²⁸⁾.

Sayıları az da olsa kimi kılıç ustaları, yaptıkları kılıçlara kendi adlarını koymuşlardır. Bu adlar genellikle namlu yüzeyinde kabzaya yakın bir yerdedir. Kimi kılıçlarda usta adı kılıcın sırtında bulunur. Ama, ustaların yaşamöykülerine ilişkin elimize ulaşan hemen hiçbir bilgi yoktur. Kimi zaman imzaları altına koydukları ve kılıcın yapıldığı Hicrî yılı gösteren tarihlerden veya kılıcı yaptıran ünlü kişinin adından yararlanarak yaşadıkları dönemleri bilebiliyoruz. Ayrıca, Topkapı Sarayı Müzesi arşivindeki "Mevâcib-i ehl-i hıref-i hassa" (Saray zanaatkâr aylıkları) defterlerinde pek çok kılıç ustasının adı yer almaktadır. Mahkeme defterleri (Kadı sicilleri) bu konuda bir başka kaynak oluşturur. Örneğin, 15 Zilkaade 1138 (15.7.1726) tarihli bir kayıta o yıl İstanbul'da bulunan kılıççı esnafının adları, çalıştıkları yerler de belirtilerek verilmektedir (Bu belge makale

kapsamında sunulmaktadır). Aynı adı taşıyan birden çok kılıççı olması, kimi zaman tereddüt ve karışıklık doğurur. Bu alçakgönüllü sanatçılar, kendilerine ilişkin herhangi bir belge bırakmamışlar, sanki sözbirliği ederek bu bilinmezliği özellikle istemişlerdir.

Topkapı Sarayı Müzesi'nden bir yatağan (TSM envanter no: 1/2871)

Belde, kuşağın içine sokularak veya deriden yapılmış silahlığın içine yatık olarak konularak taşınan yatağanlar Türklere özgü bir tür kılıçtır. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlar. 19. yüzyıl sonuna değin kullanılmıştır. Kısa, enli, hafifçe eğri ve ucu sivri olan namlusunun –kılıcın tersine– içbükey tarafı keskindir. Yeniçerilerin ve leventlerin kullandığı yatağanların boyları 50-80 cm'dir. Kabzaları genellikle kemik veya fildişinden yapılır. Kabza başları –hamle sırasında yatağanın elden çıkmasını önlemek için– yanlara açılmış iki büyük kulak biçiminde yapılır. Bu nedenle halk arasında "kulaklı" diye de anılırlar. Yatağanlar başta –günümüzde Denizli'nin Serinhisar ilçesine bağlı– Yatağan beldesi olmak üzere İstanbul, Bursa ve Filibe'de çokça üretilmiştir.

Resimdeki örnek 67 cm uzunluğunda olup kabzası da demirdendir ve –kını dahil– bütünüyle altın kakma desen ve yazılarla bezenmiştir. Yüzün bir ucunda "Amel-i İbrâhim, sene 1223" (İbrahim işi, yıl Milâdî 1808) usta adı ve yapım tarihi yazılıdır.

Bu olanaklardan yararlanarak kılıççılar için küçük bir isim listesi oluşturmak mümkün olabilmektedir. Usta damgaları "Amel-i ..." (...nin işi) biçimindedir. Kimi adların içinde geçen Arapça "bin", "ibn-i" ve "veled-i" sözcükleri oğlu anlamındadır. "El-hâc" hacı demektir. "Zimmî" (korunan) terimi, şeriate göre alt konumda olduklarını kabul etmeleri ve "cizye" ödemeleri koşuluyla bir ölçüde yarı özerklik tanınmış olan Hıristiyan ve Yahudiler için kullanılır. Kuşkusuz listede yer alanların dışında da pek çok kılıç ustası vardır.

15. yüzyıl ortaları:	Azizullah, Mahmud, Mustafa.
15. yüzyıl sonları:	Abdurrahman bin Sinan Mehmed el-Mısırî, Hacı Sungur.
16. yüzyıl başları:	Ahmed Tekelû, Celâl bin Nevruz, Emir Ahmed Şerif, El-hâc Sungur, Hacı Sungur, Halil bin Şeyh Hasan Tebrîzî, Hayreddin bin Hasan, İlyas, Mehmed, Mehmed bin Hamza.
16. yüzyıl ortaları:	Ahmed, Celâl Nûr-i zaven, El-hâc Yusuf, Emîr, Hacı Sinan, Halil, Hasan, Hoşkadem, Hacı Murad bin Hoşkadem, Usta Hüseyin Hoşkadem, Kara Yusuf, Mehmed, Nasuh, Sinan, Sungur, Yusuf, Yusuf bin Ahmed, Yusuf bin Sabbah.
16. yüzyıl sonları:	Dergiz Ali, Hacı Sungur & Süleyman, Hacı Yusuf, Mehmed bin Sinan, Seyyid Bayram.
17. yüzyıl başları:	Abdi Yusuf, Ahmed Kaştah, Behram Kurt, Hüseyin, Hüseyin Abdullah, İzzet, Mustafa Abdullah, Mustafa Ramazan, Nasuh Abdullah, Osman Müslim-i nev, Rıdvan Abdullah, Süleyman Abdullah.

- 17. yüzyıl ortaları:** Abdi Kenan, Abdülbâkî Hüseyin, Ahmed, Ahmed Abdullah, Ahmed Ali, Ahmed Hüseyin, Ahmed İsmail, Ahmed Ömer, Ahmed Timurcu, Ali Abdullah, Ali Abdurrahman, Ali Davud, Ali Osman, Ahmed Mehmed, Bâlî Ahmed, Bâlî Mustafa, Bedros, Behram, Behram Abdullah, Davud Abdullah, Dilâver Abdullah, Eyyub Ahmed, Hasan Abdullah, Hasan Ali, Hasan Şaban, Hızır, Hüseyin Ali, Hüseyin Hasan, İbrahim, İbrahim Ali, İsmail Hüseyin, Mahmud Mehmed, Mahmud Osman, Mehmed, Mehmed Abdullah, Mehmed Ali, Mehmed Hasan, Mehmed Hüseyin, Mehmed İsmail, Mehmed Müslim-i nev, Mehmed Şaban, Mustafa Ali, Mustafa Hüseyin, Mustafa Mehmed, Mustafa Ramazan, Mustafa Resul, Mustafa Sinan, Nasuh Mehmed, Nebî Mehmed, Oruç Mahmud,
- Osman Abdullah, Osman Memi, Ömer Müslim-i nev, Pervâne Abdullah, Perviz, Sefer Hüseyin, Süleyman, Yakob Yasef zimmî, Yani Todori, Yani zimmî, Yusuf, Yusuf Abdullah, Yusuf Ahmed, Yusuf Hasan, Yusuf Mustafa, Zülfikar Abdullah.
- 17. yüzyıl sonları:** Ahmed Seferî, Ali Dede, Bâlî, Emin Mehmed, Eyyub, Hardos zimmî, Hasan Ahmed, Hüseyin, Mehmed, Kirkor Yakup, Mahmud Yakup, Mehmed, Mehmed Müslim, Mehmed Osman, Mehmed Piyâle, Mehmed Şah, Mustafa Ahmed, Nebî Şah, Ömeroğlu, Süleyman Ahmed, Yakup Ali.
- 18. yüzyıl başları:** Ahmed, Ali, Hüseyin, İbrahim, El-hâc İbrahim, Mehmed Ağa, Osman Ağa, Ömer.
- 18. yüzyıl ortaları:** Ahmed, Davud, Mehmed, El-hâc Mehmed, Osman.
- 18. yüzyıl sonları:** Abdi, Abdullah, Ahmed, Bekir, El-hâc Bekir, Davud, Hacı Hoşkadem, Hacı Murad, Hacı Sungur, Hacı Yusuf, Halil, Hüseyin, İbrahim, El-hâc İbrahim, Hacı İbrahim, İsmail veled-i Hasan, Koca Usta, Mehmed, Mehmed Ahmed, Mehmed bin Sinan, Mehmed Hasan, Murad, Mustafa, Mustafa bin Hasan, Mustafa veled-i Ahmed, Nevhan, Osman veled-i Hüseyin, Osman veled-i İshak, Osman veled-i Mehmed, Ömer, Ömer Çavuş, Seyyid Derviş Mehmed, Seyyid Mehmed veled-i Osman, Seyyid Sâdık ibn-i Mehmed, Süleyman, Usta Ali, Usta Hüseyin.
- 19. yüzyıl başları:** Abdî, Abdullah, Ali, Ali Ağa, Bâlî Hasan, Bekir, Cafer, Emin, Filibeli Usta Emin, Hacı Yunus, Halil, Hasan, Hüseyin, Hüseyin Kalfa, İbrahim, El-hâc İbrahim, İsmail, Mahmud, Mehmed, Hacı Mehmed, El-hâc Mehmed Hasan, Mehmed ibn-i Ömer, Muharrem, Mustafa, El-hâc Nuh, Osman, Osman Ağa, Ömer, Ömer el-Bosnavî, Sâlih, El-hâc Sâlih, Sâlim, Seyyid Mustafa, Süleyman, Usta Süleyman, Usta Ahmed, Usta Murad, Veli.
- 19. yüzyıl ortaları:** Abdullah, Ahmed, El-hâc Ahmed, Akçakiliseli Hacı Nuh, Ali, Emin, Genç Sâlih, El-hâc Hasan, Halil, Hüseyin, Hüsnü, İbn-i Ömer Nûhî, İbrahim, El-hâc İbrahim, Lutfi Ağa, Mehmed, El-hâc Mehmed, Mehmed el-Cevâhir & Zeki Mehmed, Mustafa, El-hâc Mustafa, Genç Mustafa, Mustafa Ağa, Osman, Sâlih, Şerif, Yahya Usta, Yusuf, Zülfikar.
- 19. yüzyıl sonları:** Abdî, Abdullah, Acemoğlu, Ahmed, Ali, Atik, Ebûbekir, Emin, Faruk, Hacı Davud, Hasan, Hâfız Hasan, İnâyetullah, Mustafa, Sâlih, Zülfikar.

Osmanlı, dahası İslâm kılıçlarının en güzel örnekleri ve en zengin koleksiyonu Topkapı Sarayı Müzesi ve Askerî Müze'de bulunmaktadır. Topkapı Sarayı Müzesi'nde 11.000 ve Askerî Müze'de 25.000 dolayında silah bulunduğu ve bunların dörtte üçünün İslâm dünyasına ait olduğu göz önüne alındığında, bu konuda fazla söze gerek olmadığı kolayca anlaşılır.

Bir Dimişki namlunun yakın plan fotoğrafı

Şam'da yapılan ve kentin Arapça adına izafeten "Dimişki" olarak anılan kılıçların namlu yüzeylerine yakından bakıldığında –soyut resmi andıran– gözcü mencevşler görölür. Namlu yüzeylerinin alacalı yada dalgalı görünüşleri, atlas ve saten denilen ipek kumaşların hârelerine veya geleneksel ebru desenlerine benzetilebilir. Mencevşlerin şekilleri açısından, bu kılıçların üretildiği çeliğin "lekeli", "merdivenli" ve "dalgalı" olarak anılan türleri vardır. En makbulü dalgalı olanıdır. Haçlı seferleri sırasında Ortadoğu'da yaptıkları savaşlarda bu kılıçlarla karşılaşan şövalyelerin ülkelerine döndüklerinde anlattıkları öyküler, Dimişki kılıçların Avrupa'da bir efsane hâline gelmesine neden olmuştur.

Eskilerde doğada demir-oksit olarak bulunan cevher, ocağa odun kömürüyle karıştırılarak yükleniyordu. Odun kömürü, demiri oksijenden ayırarak element hâline getirmek için gerekli ısı enerjisini sağlamaktadır. Ancak –körükle hava basılmasına karşın– yeterli ısı enerjisi sağlanamadığından, elde edilen ürün "demir + cüruf + cevher" bileşimi olmakta ve demiri istenmeyen "cüruf + cevher" karışımından ayırmak için ürün defalarca ergitilip dövölmekteydi. Ama, yine de içinde cevherden gelen bir miktar kirlilik olmaktadır. Ayrıca, bu ısı işlemlerinin uygulanma süresinin de sonuç üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Şam demirli namluların hammaddesi olan çelik alaşımının Hindistan kaynaklı olduğu konusunda hemen hemen bütün araştırmacılar hemfikirdir. Bu özel çelik Hindistan'dan Şam'a "beyze" (yumurta) denilen külçeler halinde ihraç ediliyor ve burada işleniyordu. Batı dünyası bu kılıçlarla Haçlı seferleri sırasında tanıştığı ve performanslarından çok etkilendiği için, Şam yapımı kılıçların çeliğinin de ora kaynaklı olduğunu sanmıştır. Ancak Şamlı ustaların, bu çeliği işleyerek kılıç yapma konusunda olağanüstü başarı gösterdiklerini teslim etmek bir hakşinaslık gereğidir.

Yüksek kaliteli Dimişki kılıçlara 18. yüzyıl sonlarından itibaren rastlanmıyor. Hindistan kaynaklı kılıç yumurtaları Şam'a gelmez olmuştur. Nedenini bilmiyoruz. Belki bunların elde edildiği maden cevheri tükenmiştir, belki de kılıç yumurtası dışatımı yasaklanmıştır.

Dimişki çeliği üretebilmek için Batılı ustaların yüzyıllardır verdikleri uğraş, son yıllarda sonuç vermiş gözüküyor. Amerikalı Prof. Verhoeven ile Pendray'ın çalışmaları, Dimişki pota çeliğinin temel ayırt edici özelliği olan karbür (carbide) taneciklerinin oluşmasında, başta vanadyum ve molibden olmak üzere krom ve manganez gibi kimi eser elementlerin rol oynadığını göstermiştir.

Ortadoğu'daki İslâmî çevrelerde bu hârelerin (suların) cennetin ırmaklarını simgelediği kabul edilir. Dahası, çeliğin yüzeyi üstündeki bu mencevşler (açık ve koyu bölgeler), farklı iki suyun simgeleridir: Biri can veren tatlı su, öteki can alan acı su.. Bir başka deyişle bu simgeler, kılıcın yerine göre hem "hayat kurtarıcı" hem de "can alıcı" olabilmesiyle örtüşürölmektedir.

1726 yılında İstanbul'daki kılıççı esnafını gösteren belge

İstanbul Mahkemesi 24 numaralı defter, 169 [53b-1]: İstanbul'daki kılıççı esnafının isimleri.

Mahmutpaşa'da ⁽²⁹⁾ : Kethüdâ (Kâhya) Usta Yakup [bin Ali], Kılıçbaşı Usta El-hâc Mustafa, Usta Yusuf & Mehmed, Usta El-hâc Mustafa

Beyazıt'ta: Yiğitbaşı Usta Ahmed [bin Ali], Usta Hüseyin & Osman, Usta Mustafa & Osman, Usta Mehmed, Usta Osman, Usta Halil & Osman, Usta Arslan & Ayvaz & Kirkor, Usta Mustafa & Mustafa, Usta Hüseyin, Usta Nakal & Bogos, Usta Haçadur & Agop, Usta Karaoğlan, Usta Havros (Navros olmalı), Usta Zırhlı, Usta Çatalbaş, Usta Yorgaki, Usta Şimu, Usta İsteryo (Stelyo olmalı), Usta Şebşal

Mikrasçıarbaşı'nda: Usta Mehmed, Usta Ali [bin Ömer], Usta Yusuf

Bezzâzistan (Bedesten) yakınında: Usta Mitre (Dimitri'den dönüşmüş olmalı), Usta Abraham

Divanyolu'nda: Usta Es-seyyid Mehmed [bin Mustafa], Usta İshâyî (Yesayi olmalı), Usta Kirkor & Mıgırdıç, Usta Toros

Muratpaşa'da: Usta Hasan, Usta İbrahim

Saraçhanebaşı'nda: Usta İbrahim, Usta Ariston & Kirkor, Usta Kirkor & Agop

Galata'da: Usta Hasan, Usta Ömer, Usta İsmail, Usta Agop

Üsküdar'da: Usta Mehmed, Usta Piru (Pirus olmalı)

Dört ustanın köşeli parantez içindeki baba adları ("bin" oğlu demektir), aynı defterin 43 [14b-2] kararından yararlanılarak tarafımızdan eklenmiştir. Bu listede yer alan usta adlarını, metin içindeki ana listeye dahil etmeden vermeyi yeğledik. Böylelikle belli bir tarihte İstanbul'da nerede, kaç tane kılıççı bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

DİPNOTLAR:

- (1) : Örneğin:
- *At binenin (veya iş bilenin), kılıç kuşananın:* Her şey onu gereği gibi kullanmasını bilene yakışır ve onların hakkıdır.
 - *Kılıç kınını kesmez:* Sert kişinin yakınlarına zararı olmaz.
 - *Padişahın bile arkasından kılıç sallarlar:* En güçlü kişinin bile arkasından düşmanlık gösterisinde bulunur insanlar.
 - *İki kılıç bir kına sığmaz:* Bir yerde iki baş olmaz.
 - *Kılıçla oyun olmaz:* Silahla şaka yapmak tehlikeli sonuçlar doğurabilir.
 - *Kavgada kılıç ödünç verilmez:* Kişi silahını başkasına verip savunmasız duruma düşmemelidir.
 - *Aman dileyene (veya diyene) kılıç kalkmaz:* Teslim olan düşmanın canına kıyılmaz.
- (2) : Yarım daire biçiminde tek veya iki taraflı baltası olan, genelde süvari ve deniz erlerinin kullandığı kısa saplı küçük teber.
- (3) : Zahirüddin Muhammed Babur, "*Vekayi*" (*Babur'un Hâtıratı*), [Doğu Türkçesi'nden çeviren: Reşit Rahmeti Arat], Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, sayfa 109
- (4) : Protokol ve hiyerarşik düzen içinde yapılan kılıç kuşanma törenleri, Batılı kralların taç giyme merasimlerine benzetilebilir.
- (5) : Kılıç çalmak, kılıca herhangi bir zarar vermeden onu hedef üzerine indirip istenilen en iyi sonucu almaktır.
- (6) : Bu kitap Sultan 1.Ahmed (1603-1617) döneminde, padişahın emriyle "*Tuhfe-tül Mülûk ve-s Selâtîn*" (Sultan ve Hükümdarların Armağanı) adı altında Türkçe'ye tercüme edilmiş olup Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine bölümü Nr. 415'te kayıtlıdır. Alıntı bu kitaptan yapılmıştır.
- (7) : İstanbul Mahkemesi 24 numaralı defter, 205 [61b-2]: İstanbul, Galata ve Üsküdar kılıççı esnâfının nizâmı Hk. karar.
- (8) : "Bir şeyin iç tarafı, içi" anlamındaki Farsça "*Enderûn*" sözcüğü, sarayın, bir yanda "Enderûn halkı"nın odalarını, öte yanda Vâlîde Sultan ile diğer kadınların dairelerini kapsayan bölümünü anlatır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yüksek dereceli görevlilerinin pek çoğu, 30-40 yıl süren bir kulluk sürecinde yetiştikleri Enderûn'dan çıkmıştır.
- (9) : Kılıca bu adın verilmesinin nedeni, namlusunun şekil olarak arslan tırnağına benzemesidir.
- (10) : Şâir Atâî (Öl. 1438) şöyle diyor:
*"Tige, gaddâre kim dūçâr oldu,
 Çâk olup şekl-i Zülfikaar oldu"*
 (Pala kılıcın darbesine uğrayınca, yarılıp Zülfikar biçimini aldı)
- (11) : Türk kılıçlarının kesiciliği o denli ünlüdür ki keskin tarafı üstüne bırakılan ipek bir mendilin düşerken iki parçaya ayrıldığı söylenir.
- (12) : Türk kılıçlarının kinsiz ağırlıkları 750-1000 gram kadardır.

- (13) : *Bedûh* bir tılsım sözcüğü olup halk arasında onun bir melek olduğuna ve adı harflerle veya sözcüğü oluşturan harflerin ebced karşılığı olan rakamlarla (8642 sayısı) yazılmak suretiyle yardımının sağlanacağına inanılır.
Mühr-i Süleyman, Süleyman Peygamber'in yüzüğüdür. Üst üste ve ters yönde yerleştirilmiş iki eşkenar üçgen biçiminde altı köşeli bir yıldızdır. Manevî güç, devamlılık ve iktidar dileğiyle kullanılmıştır.
- (14) : Örneğin, bir kılıcın üzerine aşağıdaki beyit nakşedilmiştir:
*"Ey gönül, bir cân için her cânâ minnet eyleme
İzzet-i dünyâ için Sultân'a minnet eyleme"*
- (15) : Ancak "kılıç kılıfı", kılıcı kınıyla birlikte koymaya mahsus torbaya verilen addır.
- (16) : Keçi derisinden yapılanlara *sahtiyan*, koyun derisinden yapılanlara *meşin* denir. Çok az da olsa kimi zaman "keler" denilen, kertenkeleye benzer bir sürüngenin derisi de kabza ve kın kaplaması olarak kullanılmıştır. Bunlar yeşil renkli ve beneklidir.
- (17) : Bir şâir şöyle demiş:
*"Düşmanlara kin bağladık
Kılıçlara kın bağladık
Kılıç kından çıkmaz oldu
Hem sevindik hem ağladık"*
- (18) : "Kıl oynatmaz" deyimini "gayet hassas, kılıca tam tamına uyan" anlamında kullanılmaktadır. "Sağrı" hayvanın beli ile kuyruk arasındaki bölümü; "sırım" ip yerine kullanmak üzere kesilmiş ince uzun ve esnek deri parçasıdır.
- (19) : Örneğin, *22 Cemâziyelaahir 1256* (Milâdî 20.8.1840) tarihli bir belgede Sultan Abdülmecid için "... *seyf ímâl olunmak üzere Harbiye anbarında mevcut kılıç yumurtalarından 3 aded yumurta verilmiş ...*" olduğundan söz edilmektedir (Bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Saray 1814). Kılıç bu yumurtalardan çıkmaktadır; o nedenle deyim yerindedir. Bunlar o denli değerlidir ki padişaha ve vezirlere hediye olarak verilebilmektedir.
- (20) : Tevfik Fikret bir şiirinde şöyle diyor:
*"Çekiç altında muhakkar (horlanarak) ezilir günlerce
Bir çelik parçası bir tîg-i mehîb (heybetli kılıç) olmak için"*
Çeliğin davranışlarını en fazla etkileyen faktör, açık arayla karbon düzeyidir. Oransal olarak çok az miktarlarda eklenmesi dahî dayanımı büyük oranda artırır. Çelikte dayanım, deformasyona karşı koyabilme kabiliyetidir. Yumuşak çelikler dayanım yönünden zayıftır; ancak esnektir (kırılgan değildir) ve kolayca şekillendirilebilir. Demirin içinde çözünen ve onunla karışan karbon, onu büyük oranda güçlendirir ve deformasyona engel olur . Ama, belli bir noktadan sonra çelik gevrekleşir ve kırılgan hâle gelir.
- (21) : Kirman, İran'daki eski bir kentin adıdır. Kirmânî adına, 19. yüzyıl halk ozanı Dadaloğlu'nun bir dizesinde de rastlanır:
*"Belimizde kılıcımız Kirmânî
Taşı deler mızrağımın temreni"*
- (22) : Kahramanmaraş'taki bir ocaktan çıkarılan kılıç demiri.

- (23) : Kurşunlu Mahzen, Galata'da günümüzde Yeraltı Camii olarak bilinen yerdir. Burası aslında –Bizans döneminde– gemilerin Haliç'e girişini önlemek üzere Galata'dan Sirkeci yönüne çekilen zincirin bir ucunun bağlandığı kuledir. Kurşunlu Mahzen 1752-56 yılları arasında camiye dönüştürülmüştür. Top Kapısı (Bâb-ı Top) sözcüğüyle "Tophane kapısı"nın kastedildiği kanısındayız.
- (24) : Daha sonra Atmeydanı'nda (Sultanahmet) ve Sultan Abdülmecid (1839-1861) döneminde Haliç Tersanesi'nde bir "kılıçhane" kurulduğu bilinmektedir. 1867'de açılan "Sanat Mektebi" Sultanahmet'teki eski kılıçhane binasında faaliyete geçirilmiştir.
- (25) : Kemankeş Mustafa Ağa, "*Kavsnâme*", Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 628, varak 31b, 32a ve 32b. Kemankeş Mustafa Paşa, önceleri yeniçeri ağası olarak görev yaptığı için "Ağa" olarak da anılır. Sonraları sadrâzamlık yapmış; ancak devlet bütçesini denkleştirmek için yaptığı uygulamalar kimilerinin çıkarlarına dokunduğu için, aleyhinde bulunanların telkiniyle Sultan İbrahim tarafından idam emri verilmiştir.
- (26) : Ok ve mızrak gibi batıcı silahların ucundaki sivri demir.
- (27) : Kılıç ve benzeri yatağan, pala, hançer gibi tüm kesici silahları yapanlar bu genel ad altında anılagelmiştir. Yani, arşiv belgelerinde yatağan ustası, pala ustası diye ayrılmazlar. Biz de "kılıç ustaları" derken sözcüğü bu geniş anlamında kullanıyoruz. Esasen Batı dillerinde de böyledir.
- (28) : Eskilerde her mesleğin, her sanatın bir pîri vardır. Bu pîr o mesleğin başıdır. Böylece o işle uğraşanlar işini kutsal ve saygın tutmakta ve kendini o zâta bağlı saymaktadır. Halk arasında kötü kişilere "nursuz, pîrsiz" denmesi de, bir pîre bağlanmadan bir şey olunamayacağı inancından kaynaklanır.
- (29) : Eskilerde Nuruosmaniye Camii'nin altındaki sokaktan Mahmutpaşa Camii yanındaki yokuşa kadar olan bölge Kılıççılar Çarşısı'dır. Bu cadde üzerindeki pek çok kılıççı dükkânından başka, iki büyük han da kılıç yapan ustalar tarafından işgal edilmekteydi.
- Değerli katkıları için Mustafa Kaçar, Birol Ülker, Sevim Selamet ve Atilla Bir'e içtenlikle teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

- Akolu, Bahattin**
- "*Türk Kılıçları*", Tarih Dünyası, Cilt 4, Sayı 33, İstanbul, 1952, sayfa 1323-1324
 - "*İstanbul Kılıçhaneleri*", Türk Folklor Araştırmaları, Cilt 10, Sayı 200, İstanbul, 1966, sayfa 4018-4019
- Aydın, Hilmi**
- "*Sultanların Silahları*", Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2007
- Ayhan, Ahmet**
- "*Topkapı Sarayı Müzesi Silah Koleksiyonu*", TSM, İstanbul, 2011
- Bikkul, Ahad Ural**
- "*Topkapı Sarayı Müzesi Türk Kılıçları Koleksiyonuna Dair Birkaç Not*", 60.Doğum Yılı Münasebetiyle Zeki Velidî Togan'a Armağan, İstanbul, 1950-55, sayfa 300
 - "*Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki Türk Kılıçları Üzerinde Bir İnceleme*", Türk Etnoğrafya Dergisi, Sayı 4, sayfa 20-28, Ankara, 1961
- Bobovius, Albertus**
(Santûrî Ali Bey)
- "*Topkapı Sarayı'nda Yaşam*", Kitap Yayınevi, İstanbul, 2002
- Büngül, Nureddin Rüştü**
- "*Eski Eserler Ansiklopedisi*", Çituri Biraderler Basımevi, İstanbul, 1939
- Eralp, T.Nejat**
- "*Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Kullanılan Silahlar*", Atatürk Kültür Merkezi yayını – Sayı 68, Ankara, 1993
- Evliya Çelebi**
- "*Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*" (1.kitap-İstanbul) –Topkapı Sarayı Bağdat 304 yazmasının transkripsiyonu–dizini, Hazırlayan: Orhan Şaik Gökyay, Yapı Kredi yayınları, Altan Matbaacılık, İstanbul, 1996
- Karaca, Yılmaz & Erol, Rasim & Kahrıman, Salih & Recep, Fuat & Atay, Sabri & Kılıç, Hüseyin (haz.)**
- "*İstanbul Kadı Sicilleri-İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil*", (H. 1138 - 1151 / M. 1726 - 1738), İSAM Yayınları, İstanbul, 2010
- Kılınc, Hüseyin**
- "*Topkapı Sarayı Arşivi'ndeki Kılıçlar*", İ.Ü.Ed.Fak. Tarih Bölümü (Yayımlanmamış lisans tezi), 1972
- Orkun, H.Namık**
- "*Eski Türklerde Kılıç*", Türk Spor Kurumu Dergisi, Sayı 46, sayfa 20 ve Sayı 48, sayfa 15 ve Sayı 50, sayfa 12, Ankara, 1937
- Ögel, Bahâeddin**
- "*Türk Kılıcının Menşesi ve Tekâmülü Hakkında*", Ank.Ün. DTC Fak. dergisi

VI/Sayı 5 (1948), sayfa 431-460

Şehsuvaroğlu, Haluk Y.

"*Osmanlı Padişahlarının Kılıç Kuşanma Merasimi*", Resimli Tarih Mecmuası, Sayı 7, İstanbul, 1950, sayfa 270-272

Tekeli, Sadık

"*Kafkas Kılıçları*", İlgı, Cilt 24, Sayı 63, İstanbul, 1990, sayfa 28-31

Tezcan, Turgay

"*15. Yüzyılda Değişik Form Gösteren Türk Kılıçları*", Sanat Dünyamız, Cilt 9, Sayı 25, İstanbul, 1982, Sayfa 23-26

Verhoeven, J.D.

Pendray, A.H.

Dauksen, W.E.

"*The Key Role of Impurities in Ancient Damascus Steel Blades*" (Eski Şam çeliği namlularda katkı maddelerinin anahtar rolü), JOM: A Publication of the Minerals, Metals & Materials Society, 1998, vol.50, no9, pp.58-64

Yücel, Ünsal

- "*Türk Kılıç Ustaları*", Türk Etnoğrafya Dergisi, Sayı 7-8, 1964-65, sayfa 59-99, İstanbul, 1966
- "*Islamic Swords and Swordsmiths*" (İslâm Kılıçları ve Kılıç Ustaları), IRCICA yayını, İstanbul, 2001

